

Hétköznapok, piacnapok, vasárnapok

....

Hetenként kétszer, kedden és pénteken: piacnap. Ilyenkor szükséges is, illik is, jól is esik a városba kocsikázás. Még korábban kelnek, mint egyéb napokon, mert a piac már sötét hajnalban elkezdődött a város főterén meg a szomszédos utcákban és a kereskedők, zöldség-, gyümölcskofák telepein. Hajnali fél négykor készen kell álljon a megrakott szekér, elébe fogva a fényesre pucolt loval. Vagy egyedül megy a gazda, vagy asszonyostul, ha tejföl, túró, baromfi, gyümölcs paprika van, amit piacra vinni, árulni az asszony dolga. Néha a nagylány helyettesítheti. A gazda szerepe, hogy nagyobb tétel áruval állítson be valamelyik kereskedő telepére vagy a gyár átvevőhelyére.

Ilyenkor vásárolnak a boltban. Ellátogatnak a házukba is. Visznek valamit az öreg rokonnak, körülnéznek, kisöprik a szobát. A piacon is meg lehet állni szekérral. De ha nem nagy a teher, kényelmesebb a szekeret és a lovat a háznál hagyni. Ott is van istálló, széna meg abrak. Kis taligával lehet folytatni az utat a piacra.

A piacon azt is megtudja az ember, mi újság. Tanyás mezővárosban a népes, zajos, hajnali-reggeli hetipiac az érintkezés alkalma. Távoli tanyákról verődik egymás mellé az emberiség. A sorok között hullámszik a nép. Az asszony egy időre a férjére, lányára hagyja az árulást, maga pedig végigjár minden sort, hogy tisztába jöjjön az árakkal, és szót váltson a rokonokkal, komákkal, valahai szomszédokkal. Mindenkinek száz meg száz ismerőse van az ilyen városokban. Akit név szerint nem ismer, arról is tudja, ha csak az arcára, ruhájára, árujára, szerekére néz, hogy *kiféle*. Közvetlenül vagy közvetve mindenki mindenkit ismer, jóllehet több, mint 28 ezer ember él a városban és a tanyákon.

Ismerősök között az ember otthonos. A tanyai hazajön a városba, ha nincs is odabent hajléka. A forgatagban, ami a piacteret betölti és körülnyüzsgi, kiderül: milyen a termés a Feketén vagy a távoli Száraz-dűlőben, mennyiért bérlik a sógorék ennek vagy annak a gazdának a tanyásföldjét, ki mit fizet a kondásgyereknek, mennyiért veszi ma a felvásárló az uborkát, a gyár a paradicsomot; ki kihez ment vagy mehetne mostanában férjhez, ki mikorra vár gyereket. Hírek, pletykák, közhasznú és magánérdekű értesülések katlana a piac. Mindent megtudhat itt az ember, ami fontos és érdekes, és közölheti, ami kikíváncozik. Ezért is érezheti magát – ha látszatra kivetett magányosságban él is a Hangács végében – a város polgárának. Hétről hétre megméretik egy város közvéleményének mérlegén; ugyanott maga is megmérheti a többieket.

Kofák, kupecsek, mesterek és vállalkozók

A piac

...

A piac – mondtuk – évszázados intézmény ebben a városban. Nem kevésbé előkelő helyet biztosítottak számára, mint magát a város főterét. A református templomtól a századforduló körül emelt háromemeletes városi bérházig terült el a szokatlanul nagy piactér, amelyet már az 1910-es években kiköveztek. De ez sem volt elég, hogy befogadja a piacot. Szezonban a

mindennapi hajnali piac is túlradt rajta. A Főtérhez közel, a vasút felé induló utca vonalán egy szűkebb – de más városban központi térnek is beillő – nyúlvány húzódott, onnan maga a széles Kossuth utca, mindkét oldalán földszintes lakóházakkal és üzletházakkal. Magán a Főtéren elfért több sorban legalább ötszáz piacozó, a kisebb téren és a Kossuth utca mentén másik néhány száz. De a hetipiackor még az úri-kaszinó felé beágazó széles mellékutcába is jutott egy csomó stand.

Az 1920-as években történt szabályozás óta elsősorban maga a Főtér szolgált zöldség- és gyümölcspiacként: itt könnyebben rakodhattak a teherautók és stráfkocsik. Az árumennyiség tágas kirakodási területet igényelt. Uborkahegyek álltak szezonban a téren. Mellettük paprikahegyek, paradicsomhegyek is, ahogy a 30-as években e két kertészeti növény tömege is nőttön-nőtt. Nem kosárszám árulták akkor az effélét, hanem kocsirakományra. Némelyik nagyobb termelő és konyhakertész egyszerre husz-harminc mázsát is szállított a piacra. Zajos és forgalmas volt a másik végen elhelyezett baromfipiac is.

A nagy szezon idején hajnali kettőkor nyílt meg a piac. Még sötétben. Azért ilyen korán, hogy az exportra vásárolt zöldáru aznap Bécsben lehessen. Meg hogy a budapesti nagyvásártelepre is időben, reggel előtt érjenek fel a nagykereskedők teherautói. És úgy látszik, a nyári tanyai életrend szempontjából sem jött rosszul ez a korai idő. Ha nem is mindennap, de hetenként egyszer vagy kétszer, amikor nagyobb mennyiség gyűlt össze, éjfélkor vagy egy órakor indult a gazda a tanyáról. Ilyenkor kelt a konyhakertész is, hogy rakodás után a lehető legkorábban ott legyen a piacon vagy az átvevőhelyen. Aki hamar végzett, korán reggel visszatért a tanyára, a kertbe, és előtte állt az egész nap. Úgy érezte, nem veszít időt.

Hajnali három és öt között tetőzött a forgalom. Ekkor már nemcsak az exportra és Budapestre vásároló nagykereskedők alkudtak és rakodtak, hanem a helyi kiskereskedők, apró tételekben dolgozó kofák és mellettük – ahogy a hajnal reggelbe fordult – a zöldséget, gyümölcsöt, baromfit, tejfölt, túrót, virágot válogató háziasszonyok, szakácsnők, cselédlányok is.

Ki árult? Tulajdonképpen mindenki, aki dolgozott. A nagygazdák nem, mert nem szorultak rá, és rangjukon aluli volt, hogy kiüljenek egy kupac gyümölcs mellé. De bérlőik és feleseik, „kommenciós kertészek” és más szolgáló embereik ott voltak a stand mögött. A tanyás kisparasztok éppen úgy kínálták áruikat, mint a szőlőben köztes termelést folytató törpeparasztok, kapások, félparaszt, félmunkás szegényemberek, konyhakertészek. Három és fél ezer családra tehetjük az 1940-es évek elején azt a réteget, amely közvetlenül a maga munkája árán élt a mezőgazdaságból. Ők mindnyájan megjelentek a piacon, tízszer, hússzor, ötvenszer egy-egy évad során. A másik oldalon a városi belterület lakossága vonult fel vásárlóként. Aki eladott, sokszor maga is vásárolt. A konyhakertész rászorult a tanyai ember tejfölére, vajára, sok esetben a tanyai is mástól vette a friss gyümölcsöt, nem szólva a növendék állatok, tenyészállatok örökös forgalmáról, amelynek körében ugyanaz a család egyszer eladóként, másszor vevőként lépett fel. Az áru nagyobb tömegét természetesen a hivatásos kereskedők vették meg, hogy elszállítsák.

Piac nélkül és felvásárló kereskedelem nélkül a mezővárosi agrártermelés nem is létezhetett, még kevésbé fejlődhetett volna. A kereskedelem nemcsak pénzt közvetített. Követelményeket is támasztott. Már azzal is, hogy jobban megfizette az egyik terméket a másiknál, az egyik minőséget a másiknál, hogy magasabb árral jutalmazta a korábban megjelenő primórt. A kajszibarack és a meggy szállítást bíró fajtáit éppen úgy a kereskedelem rendelte meg, mint az étkezési paradicsomot, a húsos zöldpaprikát, az apró uborkát, majd a karfiolt, a földiepreit vagy a 40-es évek végén a spárgát. A dolgok abban az irányban haladtak, hogy a kereskedelem, ezen belül elsősorban a távolsági nagykereskedelem irányító szerephez jusson a növénytermelésben is, az állattenyésztésben is. A londoniak igényét a pulyka minősége, súlya tekintetében néhány exportcég szigorú követelményként szabta a kőrösi

parasztok elé. A hizlalt libát ezekben az években már „májra” kellett tömni, lévén a libamáj az igazi exportcikk.

...

82–85

Mit ér az ember, ha kereskedik?

Városban vagyunk. A mezőgazdaság a megélhetés alapja, de a kereskedelem évszázadok óta összefonódott vele, és nemcsak kiegészíti, befolyásolja is a termelés mindenkori állapotát. Hihetnénk, hogy ilyen viszonyok között a kereskedelem rangos foglalkozás, amely a város vezető rétegének sorába emeli legalább azokat a famíliákat, amelyek sok nemzedéken át ehhez a mesterséghez kötötték sorsukat.

De ilyen famíliák itt nincsenek. Nincsenek patrícius helyzetű kalmárcsaládok. A XVIII. században még valahogy összefért a marhakereskedelem a cívisgazda társadalmi státusával és városvezető szerepével. De a marhatenyésztésből és kereskedésből meggazdagodott családok már akkor is arra törekedtek, hogy nemeslevelet szerezzenek, a kalmárkodással felhalmozott pénzt pedig földvásárlásba, gyermekeik taníttatásába, előkelő kiházásításába fektessék. Helyükre más paraszt eredetű állatkereskedők lépnek – fél kézzel gazdák, a másikkal kupecsek –, de ezek is mintha csak azért vállalnák ezt a mesterséget, hogy megvagyonosodjanak, és gyerekeiket, unokáikat egy lépcsőfokkal magasabbra emelhessék. Nem egy 100–200, sőt 500 holdas birtok keletkezett kupeckedésből.

A legnagyobb marhakereskedők mellett és azok szolgálatában mindig volt egy szélesebb réteg is: a kevésbé vagyonos, kisebb szerencsével dolgozó „kiskupeckek”, akik beérték azzal, hogy vásárról vásárra járva néhány marhát megvegyenek, majd feljavítva vagy fel sem javítva egy következő vásáron kisebb-nagyobb haszonnal túladjanak rajta. Tulajdonképpen ezek is parasztok voltak. Néha csak mellékfoglalkozás az efféle kereskedelmi tevékenység. Máskor fő kereseti forrássá vált, de csak egy élet tartalmára, anélkül, hogy mesterséggént öröklődött volna.

Akár a nagyobbakat, akár a kisebbeket nézzük, mindig rajta volt ezen a foglalkozáson kétség bélyege. Olyan meggazdagodási lehetőség rejlett benne, amit adott esetben bűn volt meg nem ragadni, mégis vétek élni vele. Aki ráadta magát, kilépett az igazán rangos életformák köréből. Ha szerencséje volt, megbocsátották neki a vakmerőséget, és ha pénzt birtokvásárlásra, családjának a megszokott normák szerinti felemelésére használta, utóbb meg is dicsérték vállalkozó kedvéért. A kisebbeket azonban, az alkalmi, „száz forintos kupeceket” meg azokat a passzionátus vásárjárókat, akik „jobb szerettek tekeregni”, félvállról kezelte a megállapodott gazdák közössége. „Akihez könnyen megy a pénz, attól könnyen is megy el.” A kereskedő mesterséget örökös gyanakvás övezte, hogy amit csinál, a csalással határos.

Ha pedig valaki nem olyan árufélét hozott forgalomba, amit itt állítottak elő, hanem idegen tájak termékeit közvetítette, még kevesebb megbecsülést érdemelt a közvélemény szerint. Akinek földje, helyem rangja volt ebben a városban, nem is vállalt ilyen foglalkozást. A posztót, a vasárut, a fűszereket stb. idegenek árusították: görögök, örmények, izmaeliták, zsidók. Utóbb – ahogy az első három kereskedő népség megritkult, illetve kiszorult a Habsburg-országok területéről – mindinkább egyedül a zsidók dolga ez. Azok pedig, sokáig nem is lehettek a város teljes jogú polgárai, hanem nélkülözhetetlen foglalatosságuk miatt megtúrt elemek, külön hittel, vallási szervezettel, ünnepekkel és hétköznapi megjelenéssel. Más társadalmi kör, a körösiek számára áttekinthetetlen gondolkodásmóddal, életcélokkal és nevelési elvekkel.

Nem a megtúrt bevándorlók idegenítették el a kereskedelmet a parasztoktól és uraktól. A kereskedelemnek az a formája eleve az idegenszerűség jegyeit viselte, a középkor óta

átöröklődő társadalmi beidegzettség folytán. A görögök, örmények és zsidók azért voltak alkalmasak e funkció betöltésére, mert magukat a szerepköröket számukra tartotta fenn a társadalom: idegen árukat idegenek közvetítenek. Természetes, hogy belőlük sem lett patrícius a mezővárosban. Még gazdák sem lehettek, polgárjog híján.

A kapitalizmus korában, különösen 1870 után, valamelyest módosult a helyzet. A törzsökös gazdafamíliák abbahagyták a marhakereskedést, aminek egyébként – mint nagy volumenű exportkereskedelemnek – sokféle okból leáldozott a napja. A kereskedelem viszont egyre több embert foglalkoztatott, ahogy a tanyás mezőváros árutermelése ezekben az évtizedekben megnőtt, a vasúti és közúti szállítás szorosabb kapcsolatokat teremtett Nagykőrös és a főváros, illetve Nyugat-Európa között. A kifelé s befelé irányuló áruforgalom új posztjait legnagyobbbrészt beköltöző zsidó családok foglalták el. Mellettük pedig most már elsősorban a szegényparasztságból regrutálódott a felvásárlók, kupecsek és kofák szélesebb rétege. Egyik is, másik is kívül élt a város törzsét alkotó „gazdatársadalmon”.

Ezek a famíliák sem alapítottak hosszú időre szóló családi cégeket. A kereskedelem minden ágazata átmeneti terület volt, és az is maradt. A zöldséggel, gyümölcssel, baromfival, gabonával, szarvasmarhával, másrészt vasáruval, fűszerrel stb. foglalkozó zsidó kalmár és boltos többnyire szegény család gyermeke, akinek a mezővárosi kereskedelem lehetőséget nyújtott, hogy valamelyest emelkedjék, néha igazán meggazdagodjék. A következő nemzedék ritkán maradt kereskedő. Előfordult ugyan, hogy az egyik fiúra hagyták az üzletet, miközben a többieket lehetőleg taníttatták. Megtörtént az is, hogy a kis szatócs a fiát a nagyobb terménykereskedő céghez adta „gyakornoknak”, s aztán valóban nagykereskedő is lett belőle. Ez is az emelkedés egyik útja lehetett. Általánosabb azonban, hogy a kereskedelem csupán egy nemzedékre szóló állomás egy-egy alulról érkező család pályáján; a következő lépés már (legalábbis a fiúk esetében) az iskolázódás, az értelmiségi munka. Ezek a tanult kereskedősarjak gyakran otthagyták Nagykőröst, nagyobb városban, esetleg Budapesten telepedtek le. A szegényparasztságból kikapaszkodó felvásárló kofák, szatócsok, a fuvarozást a kereskedelemmel összekötő kisemberek hasonlóképpen átmeneti helyzetnek fogták fel azt a mesterséget. A kereskedelemnek nem volt nagy becsülete.